

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα)

της 12ης Δεκεμβρίου 2013*

«Οδηγία 2000/78/ΕΚ — Ίση μεταχείριση — Εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας που επιφυλάσσει πλεονέκτημα στον τομέα των αμοιβών και των συνθηκών εργασίας στους μισθωτούς που συνάπτουν γάμο — Αποκλεισμός των συντρόφων που έχουν συνάψει αστικό σύμφωνο αλληλεγγύης — Διακρίσεις λόγω γενετήσιου προσανατολισμού»

Στην υπόθεση C-267/12,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Cour de cassation (Γαλλία) με απόφαση της 23ης Μαΐου 2012, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 30 Μαΐου 2012, στο πλαίσιο της δίκης

Frédéric Hay

κατά

Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

συγκείμενο από τους T. von Danwitz, πρόεδρο τμήματος, E. Juhász, A. Rosas, D. Šváby (εισηγητή) και C. Vajda, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Jääskinen

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο F. Hay, εκπροσωπούμενος από τον A. Lamamra, avocat,
- η Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres, εκπροσωπούμενη από τον J.-J. Gatineau, avocat,
- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους G. de Bergues, D. Colas και J. Rossi,
- η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την M. Jacobs,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους J. Enegren και D. Martin,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303, σ. 16).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο της ένδικης διαφοράς μεταξύ του F. Hay και της Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres (στο εξής: Crédit agricole), εργοδότης του, με αντικείμενο την άρνηση της δεύτερης να του αναγνωρίσει, μετά τη σύναψη στις 11 Ιουλίου 2007 αστικού συμφώνου αλληλεγγύης (στο εξής: PACS), την άδεια και το επίδομα γάμου που η νομοθεσία επιφυλάσσει στους μισθωτούς οι οποίοι συνάπτουν γάμο.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Κατά την αιτιολογική σκέψη 22 της οδηγίας 2000/78:
«Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τις εθνικές νομοθεσίες περί την οικογενειακή κατάσταση και τις παροχές που εξαρτώνται από αυτήν.»
- 4 Το άρθρο 1 της οδηγίας 2000/78 ορίζει:
«Σκοπός της παρούσας οδηγίας είναι η θέσπιση γενικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ίσης μεταχείρισης στα κράτη μέλη.»
- 5 Κατά το άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας:
«1. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η αρχή της ίσης μεταχείρισης σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1.
2. Για τους σκοπούς της παραγράφου 1:
α) συντρέχει άμεση διάκριση όταν, για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1, ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο,
β) συντρέχει έμμεση διάκριση όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική ενδέχεται να προκαλέσει μειονεκτική μεταχείριση ενός προσώπου μιας ορισμένης θρησκείας ή πεποιθήσεων, με μια ορισμένη ειδική ανάγκη, μιας ορισμένης ηλικίας, ή ενός ορισμένου γενετήσιου προσανατολισμού, σε σχέση με άλλα άτομα εκτός εάν,
i) η εν λόγω διάταξη, κριτήριο ή πρακτική δικαιολογείται αντικειμενικά από ένα θεμιτό στόχο και τα μέσα για την επίτευξη του στόχου αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία, [...]

[...]

5. Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τα μέτρα που προβλέπει ο εθνικός νόμος και τα οποία σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαία για την ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.»

6 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας έχει ως εξής:

«Εντός των ορίων των εξουσιών που απονέμονται στην Κοινότητα, η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων, όσον αφορά:

[...].

γ) τις εργασιακές συνθήκες και τους όρους απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένων των απολύσεων και των αμοιβών·

[...]».

Το γαλλικό δίκαιο

Ο αστικός κώδικας

7 Το άρθρο 144 του αστικού κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο 99-944 της 15ης Νοεμβρίου 1999 (στο εξής: αστικός κώδικας), ορίζει:

«Δύο ετερόφυλα άτομα δεν μπορούν να συνάψουν γάμο προτού συμπληρώσουν το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους.»

8 Το άρθρο 515-1 του εν λόγω κώδικα προβλέπει:

«Το αστικό σύμφωνο αλληλεγγύης είναι σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ δύο φυσικών προσώπων, του ίδιου ή διαφορετικού φύλου, για την οργάνωση της συμβιώσεώς τους.»

9 Το άρθρο 515-4 του αστικού κώδικα ορίζει τα εξής:

«Οι σύντροφοι που έχουν συνάψει αστικό σύμφωνο αλληλεγγύης υπέχουν αμοιβαία υποχρέωση για συμβίωση καθώς και για αμοιβαία υλική βοήθεια και συνδρομή. Η υλική βοήθεια είναι ανάλογη προς τις δυνάμεις του καθενός, εφόσον οι σύντροφοι δεν έχουν συμφωνήσει κάτι άλλο.

Οι σύντροφοι ευθύνονται εις ολόκληρον για τις ενοχές που συστήνει ένας εξ αυτών για τις ανάγκες της καθημερινής ζωής τους. [...]»

Ο εργατικός κώδικας

10 Το άρθρο L. 122-45 του εργατικού κώδικα, ως είχε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης (στο εξής: εργατικός κώδικας), απαγορεύει τις άμεσες και έμμεσες διακρίσεις λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, στον τομέα των αμοιβών και των συνθηκών εργασίας.

11 Το άρθρο L. 226-1 του εργατικού κώδικα ορίζει:

«Κάθε μισθωτός δικαιούται, κατόπιν προσκομίσεως δικαιολογητικού και επικλήσεως συγκεκριμένου οικογενειακού λόγου, ειδική άδεια:

τεσσάρων ημερών για τον γάμο του εργαζομένου·

[...]».

Η εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας της Crédit agricole

12 Το άρθρο 20 της εθνικής συλλογικής συμβάσεως εργασίας της Crédit agricole, υπό τον τίτλο «Ειδικές άδειες», ορίζει:

«Άδειες με αποδοχές, χορηγούνται στις ακόλουθες περιστάσεις:

[...]

3° Μόνιμοι υπάλληλοι

Γάμος:

— του υπαλλήλου: 10 εργάσιμες ημέρες·

— του τέκνου του υπαλλήλου: 3 εργάσιμες ημέρες·

— του αδερφού/ής του υπαλλήλου: 1 εργάσιμη ημέρα.

[...]»

13 Το άρθρο 34 της εθνικής συλλογικής συμβάσεως εργασίας της Crédit agricole, υπό τον τίτλο «Επιδόματα και διάφορες αποζημιώσεις», ορίζει:

«Επίδομα γάμου

Κάθε μόνιμος υπάλληλος λαμβάνει κατά τον χρόνο συνάψεως του γάμου του επίδομα το οποίο ισούται, ανά μήνα προϋπηρεσίας, με το ένα τριακοστό έκτο του μηνιαίου μισθού που αντιστοιχεί στον αμέσως προηγούμενο του γάμου του μισθό.

[...]»

14 Με την από 10 Ιουλίου 2008 συμφωνία, με την οποία τροποποιήθηκαν τα άρθρα 20, 22 και 34 της εθνικής συλλογικής συμβάσεως εργασίας της Crédit agricole, τα ως άνω πλεονεκτήματα επεκτάθηκαν στο αστικό σύμφωνο αλληλεγγύης (στο εξής: PACS). Η Association française des banques et les fédérations syndicales συνήψαν επίσης στις 27 Σεπτεμβρίου 2010 τροποποιητική της από 10 Ιανουαρίου 2000 εθνικής συλλογικής συμβάσεως εργασίας του τραπεζικού τομέα συμφωνία για την επέκταση των αδειών για οικογενειακούς λόγους στους μισθωτούς που συνάπτουν PACS. Οι διατάξεις της εν λόγω τροποποιητικής συμφωνίας επεκτάθηκαν στο σύνολο του τραπεζικού τομέα με την από 23 Δεκεμβρίου 2010 απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Απασχολήσεως και Υγείας.

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

15 Ο F. Hay εργάζεται στην Crédit agricole από το 1998.

- 16 Στις 11 Ιουλίου 2007 ο F. Hay συνήψε PACS με ομόφυλο άτομο. Με αφορμή το γεγονός αυτό, ο F. Hay ζήτησε άδεια γάμου και επίδομα γάμου που δικαιούνται οι μισθωτοί που συνάπτουν γάμο σύμφωνα με την εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας της *Crédit agricole*. Εντούτοις, η *Crédit agricole* αρνήθηκε να του χορηγήσει τα εν λόγω πλεονεκτήματα για τον λόγο ότι, σύμφωνα με την εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας, τα συγκεκριμένα πλεονεκτήματα χορηγούνται αποκλειστικώς σε περίπτωση γάμου.
- 17 Στις 17 Μαρτίου 2008, ο F. Hay άσκησε αγωγή ενώπιον του *conseil de prud'hommes de Saintes* (δικαστήριο εργατικών διαφορών) ζητώντας την καταβολή του επιδόματος γάμου ύψους 2 637,85 ευρώ καθώς και αποζημίωσης για τις ημέρες αδείας γάμου ύψους 879,29 ευρώ που δεν του χορηγήθηκαν. Με απόφαση της 13ης Οκτωβρίου 2008, το *conseil de prud'hommes de Saintes* απέρριψε την εν λόγω αγωγή κρίνοντας ότι το χορηγούμενο σε περίπτωση γάμου επίδομα δεν συναρτάται προς τη θέση εργασίας αλλά προς την οικογενειακή κατάσταση και ότι ο αστικός κώδικας διακρίνει τον γάμο από το PACS. Εντούτοις, επισήμανε ότι η εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας της *Crédit agricole* τροποποιήθηκε στις 10 Ιουλίου 2008, προκειμένου να επεκτείνει στα άτομα που συνάπτουν PACS το πλεονέκτημα της εν λόγω συμβάσεως όσον αφορά το επίδομα και την άδεια γάμου, αλλά έκρινε ότι η συγκεκριμένη επέκταση δεν είχε αναδρομική ισχύ.
- 18 Με απόφαση της 30ής Μαρτίου 2010, το *cour d'appel de Poitiers* (εφετείο) επιβεβαίωσε την απόφαση αυτή για τον λόγο ότι το PACS διαφοροποιείται από τον γάμο ως προς τις διατυπώσεις σχετικά με την τέλεση, τη δυνατότητα να συναφθεί από δύο ενήλικα ετερόφυλα ή ομόφυλα άτομα, το είδος ρήξεως καθώς και τις αμοιβαίες υποχρεώσεις ενοχικού-εμπράγματος δικαίου, κληρονομικού και οικογενειακού δικαίου. Το εν λόγω δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ, αφενός, συζύγων και, αφετέρου, συντρόφων PACS στον τομέα των μισθολογικών πλεονεκτημάτων για οικογενειακούς λόγους δεν βασίζεται ούτε στην οικογενειακή τους κατάσταση ούτε στον γενετήσιο προσανατολισμό τους αλλά στο διαφορετικό νομικό καθεστώς που τους διέπει λόγω της ληξιαρχικής τους καταχωρίσεως, η οποία δεν τους περιάγει στην ίδια κατάσταση.
- 19 Στις 28 Μαΐου 2010, ο F. Hay άσκησε αναίρεση ενώπιον του *Cour de cassation*. Κατά τον F. Hay, η άρνηση της *Crédit agricole* να του χορηγήσει το πλεονέκτημα της άδειας και του επιδόματος γάμου που προβλέπει η εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας της *Crédit agricole* συνιστά δυσμενή διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, αντίθετη προς το άρθρο L 122-45 του εργατικού κώδικα, τα άρθρα 1 έως 3 της οδηγίας 2000/78 καθώς και το άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950.
- 20 Ο F. Hay υπογραμμίζει ότι, κατά το άρθρο 144 του αστικού κώδικα, μόνο ετερόφυλα άτομα μπορούν να συνάψουν γάμο, ενώ τα ομόφυλα άτομα μπορούν να συνάψουν μόνο PACS, κατά το άρθρο 515-1 του αστικού κώδικα. Από τη διάταξη αυτή, σε συνδυασμό με την εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας, προκύπτει ότι τα ομόφυλα άτομα που συνδέονται με PACS δεν δικαιούνται άδεια και επίδομα γάμου τα οποία δικαιούνται έγγαμοι εργαζόμενοι της εν λόγω επιχειρήσεως.
- 21 Υπό τις συνθήκες αυτές το *Cour de cassation* ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Κατά πόσον το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/78, έχει την έννοια ότι η επιλογή του εθνικού νομοθέτη να επιφυλάξει τη σύναψη γάμου αποκλειστικώς σε άτομα διαφορετικού φύλου είναι δυνατό να συνιστά θεμιτό, ενδεδειγμένο και αναγκαίο σκοπό που δικαιολογεί την έμμεση δυσμενή διάκριση, η οποία απορρέει από το γεγονός ότι συλλογική σύμβαση, επιφυλάσσοντας ένα πλεονέκτημα στον τομέα των αμοιβών και των συνθηκών εργασίας στους μισθωτούς που συνάπτουν γάμο, αποκλείει κατ' ανάγκη από το πλεονέκτημα αυτό τους συντρόφους του ίδιου φύλου που έχουν συνάψει αστικό σύμφωνο αλληλεγγύης [PACS];»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 22 Το προδικαστικό ερώτημα βασίζεται στην παραδοχή ότι η εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας του *Crédit agricole* περιλαμβάνει δυσμενή διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/78, και αφορά το ζήτημα κατά πόσον τέτοιου είδους διάκριση μπορεί να δικαιολογηθεί.
- 23 Συναφώς, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, κατά πάγια νομολογία, μολονότι τυπικά το αιτούν δικαστήριο περιόρισε το ερώτημά του στην ερμηνεία συγκεκριμένης διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, το γεγονός αυτό δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να του παράσχει όλα τα στοιχεία ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης που μπορεί να του είναι χρήσιμα για την εκδίκαση της υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί, ασχέτως του αν το αιτούν δικαστήριο έχει με το ερώτημά του αναφερθεί στα στοιχεία αυτά (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, C-229/08, *Wolf*, Συλλογή 2010, σ. I-1, σκέψη 32 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 24 Λαμβανομένης υπόψη της καταστάσεως στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως εκτέθηκε στην απόφαση περί παραπομπής, πρέπει να εξετασθεί το ζήτημα αν εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας, όπως η συλλογική σύμβαση της *Crédit agricole*, περιλαμβάνει άμεση ή έμμεση δυσμενή διάκριση κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/78.
- 25 Πρέπει συνεπώς να γίνει δεκτό ότι, με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχεία α' και β', της εν λόγω οδηγίας έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε διάταξη συλλογικής συμβάσεως, όπως η επίμαχη, δυνάμει της οποίας μισθωτός που συνάπτει PACS με ομόφυλο άτομο αποκλείεται από το δικαίωμα σε πλεονεκτήματα, όπως η άδεια και το επίδομα γάμου, που χορηγούνται σε μισθωτούς λόγω του γάμου τους, οσάκις η εθνική νομοθεσία του οικείου κράτους μέλους δεν επιτρέπει τον γάμο μεταξύ ομόφυλων ατόμων.
- 26 Προκαταρκτικώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όπως εκθέτει η αιτιολογική σκέψη 22 της οδηγίας 2000/78, η νομοθεσία περί της οικογενειακής καταστάσεως των προσώπων εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Εντούτοις, όπως προκύπτει από το άρθρο 1 αυτής, σκοπός της οδηγίας 2000/78 είναι η καταπολέμηση ορισμένων μορφών διακρίσεων στον τομέα της απασχολήσεως και της εργασίας, μεταξύ των οποίων και όσες βασίζονται στον γενετήσιο προσανατολισμό, προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως στα κράτη μέλη (βλ. απόφαση της 10ης Μαΐου 2011, C-147/08, *Römer*, Συλλογή 2011, σ. I-3591, σκέψη 38).
- 27 Όσον αφορά την εφαρμογή της οδηγίας 2000/78 στις διατάξεις συλλογικής συμβάσεως εργασίας όπως η επίδικη, από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι οι κοινωνικοί εταίροι, όταν λαμβάνουν μέτρα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής, πρέπει να ενεργούν τηρώντας την εν λόγω οδηγία (βλ. αποφάσεις της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, C-447/09, *Prigge* κ.λπ., Συλλογή 2011, σ. I-8003, σκέψη 48, καθώς και της 7ης Ιουνίου 2012, C-132/11, *Tyrolean Airways Tiroler Luftfahrt*, σκέψη 22).
- 28 Προβλέποντας τη χορήγηση άδειας με αποδοχές και επίδομα γάμου επ' αφορμή του γάμου μισθωτού της επιχειρήσεως, τα άρθρα 20 και 34 συλλογικής συμβάσεως εργασίας της *Crédit agricole* θεσπίζουν κανόνες σχετικά με τις εργασιακές συνθήκες και τους όρους απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένων των αμοιβών κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 2000/78. Ειδικότερα, η έννοια της «αμοιβής» κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως και να περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, όλα τα οφέλη σε χρήμα ή σε είδος, παρόντα ή μέλλοντα, εφόσον καταβάλλονται, έστω και εμμέσως, από τον εργοδότη στον εργαζόμενο, λόγω της εργασίας του τελευταίου, ασχέτως του αν κάτι τέτοιο συμβαίνει δυνάμει συμβάσεως εργασίας, νομοθετικών διατάξεων ή εξ αγαθής προαιρέσεως (βλ. απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 2012, C-124/11, C-125/11 και C-143/11, *Dittrich* κ.λπ., σκέψη 35).

- 29 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η οδηγία 2000/78 εφαρμόζεται σε περίπτωση όπως αυτή από την οποία ανέκυψε η διαφορά της κύριας δίκης.
- 30 Κατά το άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας, ως «αρχή της ίσης μεταχειρίσεως» νοείται η απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1 της ίδιας οδηγίας.
- 31 Όσον αφορά την ύπαρξη άμεσης διακρίσεως, το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78 προβλέπει ότι τέτοιου είδους διάκριση συντρέχει όταν ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο, για έναν από τους λόγους που προβλέπει το άρθρο 1 της οδηγίας αυτής, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται ο γενετήσιος προσανατολισμός.
- 32 Επομένως, η ύπαρξη τέτοιου είδους δυσμενούς διακρίσεως προϋποθέτει ότι οι συγκρινόμενες περιπτώσεις είναι παρόμοιες (βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσα απόφαση *Römer*, σκέψη 41).
- 33 Πρέπει να διευκρινισθεί, συναφώς, ότι, αφενός, δεν είναι αναγκαίο οι περιπτώσεις να είναι πανομοιότυπες, αλλά απλώς να είναι παρόμοιες και, αφετέρου, η εξέταση της ομοιότητας των περιπτώσεων δεν πρέπει να είναι γενική και αφηρημένη αλλά ειδική και συγκεκριμένη, λαμβανομένης υπόψη της εκάστοτε παροχής (βλ. αποφάσεις της 1ης Απριλίου 2008, C-267/06, *Maruko*, Συλλογή 2008, σ. I-1757, σκέψεις 67 έως 69, και *Römer*, προπαρατεθείσα, σκέψη 42).
- 34 Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε, όσον αφορά τη ληξιαρχικώς καταχωρισμένη σχέση συμβιώσεως όπως η προβλεπόμενη από τον γερμανικό νόμο περί ληξιαρχικώς καταχωρισμένων σχέσεων συμβιώσεως (*Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft*), ότι η σύγκριση των περιπτώσεων πρέπει να στηρίζεται σε εξέταση η οποία έχει ως κύριο αντικείμενό της τα απορρέοντα από τις εφαρμοστέες εσωτερικές διατάξεις δικαιώματα και υποχρεώσεις των συζύγων και των καταχωρισμένων συντρόφων τα οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη με δεδομένο το αντικείμενο και τις προϋποθέσεις χορηγήσεως της επίμαχης στην υπόθεση της κύριας δίκης παροχής, δεν πρέπει δε να συνίσταται στον έλεγχο του εάν το εθνικό δίκαιο έχει από νομικής απόψεως εξομοιώσει τον γάμο γενικά και πλήρως με την καταχωρισμένη σχέση συμβιώσεως (βλ. προπαρατεθείσα απόφαση *Römer*, σκέψη 43).
- 35 Όσον αφορά τις άδειες με αποδοχές και το επίδομα που οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης διατάξεις χορηγούν στους μισθωτούς λόγω γάμου, σκόπιμο είναι να εξετασθεί αν η κατάσταση ατόμων που συνάπτουν γάμο και των ατόμων που, μη έχοντας τη δυνατότητα να συνάψουν γάμο με ομόφυλο άτομο, συνάπτουν PACS είναι συγκρίσιμες.
- 36 Από την απόφαση περί παραπομπής και την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία προκύπτει ότι τα ομόφυλα άτομα μπορούν να συνάπτουν PACS για την οργάνωση της συμβιώσεώς τους, υπέχοντας, στο πλαίσιο της κοινής τους ζωής, υποχρέωση για αμοιβαία υλική βοήθεια και συνδρομή. Το PACS, για τη σύναψη του οποίου απαιτείται κοινή δήλωση και καταχώριση στη γραμματεία του δικαστηρίου στην περιφέρεια του οποίου τα ενδιαφερόμενα άτομα έχουν την κοινή τους κατοικία, συνιστά, όπως και ο γάμος, είδος ενώσεως του αστικού δικαίου, που υπάγει το ζεύγος σε συγκεκριμένο νομικό καθεστώς από το οποίο απορρέουν δικαιώματα καθώς και αμοιβαίες και έναντι τρίτων υποχρεώσεις. Μολονότι το PACS είναι ανοικτό και σε ετερόφυλα άτομα, και παρά τις γενικές διαφορές που ενδέχεται να υπάρχουν μεταξύ του καθεστώτος του γάμου και του PACS, το δεύτερο αποτελεί τη μοναδική δυνατότητα που παρείχε το γαλλικό δίκαιο, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, στα ομόφυλα ζεύγη, να προσδώσουν στην ένωσή τους συγκεκριμένο και αντιτάξιμο σε τρίτους νομικό καθεστώς.
- 37 Όσον αφορά τα πλεονεκτήματα από απόψεως αμοιβής και συνθηκών εργασίας, όπως τα σχετικά με την αμοιβή και το επίμαχο επίδομα, που χορηγούνται λόγω της συνάψεως της αστικής φύσεως ενώσεως του γάμου, τα ομόφυλα άτομα, τα οποία συνάπτουν PACS, επειδή δεν μπορούν να συνάψουν γάμο, βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση σε σχέση με τα ζεύγη που έχουν συνάψει γάμο.

- 38 Συναφώς, επιβάλλεται η επισήμανση ότι, κατά τη νομολογία που παρατέθηκε στη σκέψη 33 της παρούσας αποφάσεως, το γεγονός ότι το Conseil constitutionnel έκρινε στην απόφασή του 2011-155, Laurence L., ότι τα έγγαμα ζεύγη και τα ζεύγη που έχουν συνάψει PACS δεν βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση από απόψεως του δικαιώματος σε σύνταξη προς εξαρτώμενο από συνταξιούχο, δεν αποκλείει τη συγκρισιμότητα των καταστάσεων των εγγάμων ζευγών και των ομοφυλόφιλων μισθωτών που έχουν συνάψει PACS όσον αφορά τη χορήγηση άδειας και επιδόματος γάμου.
- 39 Ομοίως, οι διαφορές μεταξύ γάμου και PACS, τις οποίες επισήμανε το cour d'appel de Poitiers στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, όσον αφορά τις διατυπώσεις σχετικά με την τέλεση, τη δυνατότητα να συναφθεί από δύο ενήλικα ετερόφυλα ή ομόφυλα άτομα, το είδος ρήξεως καθώς και τις αμοιβαίες υποχρεώσεις ενοχικού-εμπράγματος δικαίου, κληρονομικού και οικογενειακού δικαίου, στερούνται λυσιτέλειας προκειμένου να αξιολογηθεί το δικαίωμα εργαζομένου να αποκτήσει πλεονεκτήματα από απόψεως αμοιβής και συνθηκών εργασίας, όπως τα επίμαχα στην υπόθεση της κύριας δίκης.
- 40 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ότι η εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας της Crédit Agricole παρέχει τα εν λόγω πλεονεκτήματα λόγω γάμου και χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα δικαιώματα και υποχρεώσεις που απορρέουν από τον γάμο. Τούτο επιβεβαιώνει η περίπτωση ότι το άρθρο 20 της εν λόγω συλλογικής συμβάσεως εργασίας προβλέπει ειδικές άδειες όχι μόνον σε περίπτωση γάμου του μόνιμου υπαλλήλου αλλά και σε περίπτωση γάμου των τέκνων του, του αδερφού και της αδερφής του.
- 41 Όσον αφορά την ύπαρξη αυτή καθεαυτή δυσμενούς διακρίσεως, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι νομοθεσία κράτους μέλους που επιφυλάσσει τα πλεονεκτήματα, στον τομέα των αμοιβών και των συνθηκών εργασίας, αποκλειστικώς σε έγγαμους εργαζομένους, ενώ ο γάμος είναι νομικώς δυνατός στο συγκεκριμένο κράτος μέλος μόνο μεταξύ ετεροφύλων, δημιουργεί άμεση δυσμενή διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού σε βάρος των ομοφυλόφιλων εργαζομένων που έχουν συνάψει PACS οι οποίοι βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση (βλ., υπό αυτή την έννοια, προπαρατεθείσες αποφάσεις Maruko, σκέψη 73, και Römer, σκέψη 52).
- 42 Πάντως, τα άρθρα 20 και 34 της εθνικής συλλογικής συμβάσεως εργασίας της Crédit agricole προβλέπουν άδειες με αποδοχές και επίδομα στους μισθωτούς που συνάπτουν γάμο. Δεδομένου ότι ο γάμος δεν είναι, σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει το αιτούν δικαστήριο, ανοικτός σε ομόφυλα άτομα, τα άτομα αυτά δεν μπορούν να επωφεληθούν των πλεονεκτημάτων αυτών.
- 43 Το γεγονός ότι το PACS, αντιθέτως προς την ληξιαρχικώς καταχωρισμένη σχέση συμβιώσεως στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι προαναφερθείσες αποφάσεις Maruko και Römer, δεν επιφυλάσσεται στα ομοφυλόφιλα ζεύγη στερείται λυσιτέλειας και, ειδικότερα, δεν μεταβάλλει τη φύση της διακρίσεως ως προς τα εν λόγω ζεύγη, τα οποία, σε αντίθεση προς τα ετερόφυλα ζεύγη, δεν μπορούσαν κατά τον χρόνο των επίμαχων πραγματικών περιστατικών να συνάψουν γάμο.
- 44 Ειδικότερα, τυχόν διαφορετική μεταχείριση βάσει της οικογενειακής καταστάσεως των εργαζομένων και όχι ρητώς βάσει του γενετήσιου προσανατολισμού τους εξακολουθεί να αποτελεί άμεση δυσμενή διάκριση, καθόσον, δεδομένου ότι ο γάμος επιφυλάσσεται σε ετερόφυλα άτομα, είναι αδύνατο για τους ομοφυλόφιλους εργαζομένους να πληρούν την αναγκαία προϋπόθεση προκειμένου να αποκτήσουν το επίμαχο πλεονέκτημα.
- 45 Εξάλλου, στον βαθμό που η διάκριση είναι άμεση, μπορεί να δικαιολογείται όχι από «θεμιτό σκοπό», υπό την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο β', αυτής, δεδομένου ότι η διάταξη αυτή αφορά αποκλειστικώς τις έμμεσες διακρίσεις, αλλά μόνο από έναν από τους λόγους του άρθρου 2, παράγραφος 5, της εν λόγω οδηγίας, ήτοι την ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.

- 46 Σκόπιμο είναι να επισημανθεί, σχετικώς, ότι δεν έγινε επίκληση κανενός από τους ως άνω λόγους στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης. Επιπλέον, στον βαθμό που το εν λόγω άρθρο 2, παράγραφος 5, αποτελεί παρέκκλιση από την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων, πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς (βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Prigge κ.λπ., σκέψη 56).
- 47 Βάσει των προεκτεθέντων, στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε διάταξη συλλογικής συμβάσεως εργασίας, όπως η επίμαχη, δυνάμει της οποίας μισθωτός εργαζόμενος που έχει συνάψει PACS με ομόφυλο άτομο αποκλείεται από πλεονεκτήματα όπως οι ειδικές άδειες και επίδομα, τα οποία χορηγούνται στους μισθωτούς εργαζομένους λόγω της συνάψεως γάμου, οσάκις η εθνική νομοθεσία του συγκεκριμένου κράτους μέλους δεν επιτρέπει τον γάμο μεταξύ ομόφυλων ατόμων, στον βαθμό που, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού και των όρων χορηγήσεως των πλεονεκτημάτων αυτών, βρίσκεται σε κατάσταση συγκρίσιμη με αυτή έγγαμου μισθωτού.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 48 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πέμπτο τμήμα) αποφαινεται:

Το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78/EK του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε διάταξη συλλογικής συμβάσεως εργασίας, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, δυνάμει της οποίας μισθωτός εργαζόμενος που έχει συνάψει PACS με ομόφυλο άτομο αποκλείεται από πλεονεκτήματα όπως οι ειδικές άδειες και επίδομα, τα οποία χορηγούνται στους μισθωτούς εργαζομένους λόγω της συνάψεως γάμου, οσάκις η εθνική νομοθεσία του συγκεκριμένου κράτους μέλους δεν επιτρέπει τον γάμο μεταξύ ομόφυλων ατόμων, στον βαθμό που, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού και των όρων χορηγήσεως των πλεονεκτημάτων αυτών, βρίσκεται σε κατάσταση συγκρίσιμη με αυτή έγγαμου μισθωτού.

(υπογραφές)